

Зміст

На уходах

I.....	3
II	9
III.....	13
IV	15
V.....	27
VI	35
VII.....	36
VIII.....	44
IX	51
X.....	55
XI	74
XII.....	83
XIII	92
XIV.....	97
XV	107
XVI.....	122
XVII	127
XVIII	140
XIX.....	148
XX	153
XXI.....	164
XXII	183
XXIII.....	189
XXIV	200
XXV.....	215
XXVI	234
XXVII.....	239
XXVIII	272

Чайковський Андрій Якович (біографія).....	275
---	------------

I

Було це якраз під пилипівку. Уходник Трохим Партика, канівець, вернувся з канівського замку, де його старостинські урядовці обшукали і забрали вить з його цьогорічного здобутку на уходах. Сів кінець стола насулений, мов хмара. Навіть з жінкою та дітьми не привітався. Його дуже гнітило і гнівило те, що взяли з нього більше, ніж мали право взяти.

Жінка Олена не питала його про причину смутку, ждучи, аж поки він сам заговорить. Те саме помітив його найстарший синок, п'ятнадцятилітній Тарас, що вернувся тепер зі стайні. Ціле літо батька не бачив і радів при згадці про ту хвилину, коли батько вернеться, а він перед ним похвалиться, як цього літа під час його відсутності сам господарював. Цікавий був теж почути від батька, як йому на уходах жилося, — а тут застав батька сумним та мовчазним. Поглянув на маму, та вона теж не знала причини. Згодом батько вдарив кулаком об стіл і заговорив сердито:

— Обдерли мене гірш татар... і треба мені було ціле літо так тяжко працювати та виставляти своє життя на небезпеку, щоб староста зі своїми посіпаками мою працюю поживився! Стільки, що мені лишилося з моєї праці, можна було мати з городу, і нічого мені було татар боятись. Навесні нікуди не йду. Хай пан староста сам іде, коли хоче!

— Ой, не говори так, Трохиме. Не гаразд людей на уходи виганяє. Того поля, що ми маємо під городом, замало, щоб дітей виживити. Його я сама з дітьми оброблю, а те, що ти придбаєш на уходах, то таки щось значить. Прийшлося би нам без цього дуже бідувати, і ніколи не вистачило б хліба до нового.

— Я все це розумію, та мені серце кривавиться від такої кривди.

— Може, тебе старостинські підручні так дуже не злюбили?

— Чи мене одного. Нас усіх, усю валку так само обдерли.

— А не можна б піти до самого старости та пожалітись, а чей є якесь княже право?..

— От вигадала. Жалітись перед ведмедем на вовка... Хотіли ми піти, — а чи пустили нас? Кажуть: нема пана старости дома. А ми добре знаємо, що є, бо нікуди не поїхав.

— То зійтися б усім уходникам, порадитись, а відтак послати вибраних до князя зі скаргою.

— Одне, що ти, Олено, добре порадила, то зійтись би громаді і діло обрарити. Але щодо другого, то воно нічого не pomoже. Бог високо, а князь далеко. Хіба вже не було такого, що уходники скаржились князеві. Князь, правда, видав наказ, щоб людей не кривдити, а староста таки не послухався і своє робив далі, та ще більше дер. «Це, — каже, — буде тобі за дорогу до князя нагорода».

— Треба якийсь спосіб придумати, але уходництва кидати не можна.

Від тієї розмови Трохим трохи заспокоївся, привітався з жінкою, дітьми, розказував про свої пригоди, поки не посідали вечеряти.

У Трохима Партики було четверо дітей. Найстарший Тарас, відтак Андрій, третій Микола і мала п'ятилітня Маруся.

Заспокоївся батько, та не міг заспокоїтись Тарас. Він відчував глибоко батькову кривду. Хоч було йому лише п'ятнадцять літ, вважав себе парубком, бо заступав батька в господарстві, наказував молодшим братам, що котрому робити. Як почув від матері, що уходництва не треба покидати, а придумати раду проти старостинського здирства, задумався над цим дуже. Вже й спати полягали, а він все перевертався на своїй лежанці і не міг заснути. Різні думки в голову приходили, але жодна не видалась йому доладною. Заснув аж геть по півночі, та, прокинувшись рано, пішов до

своєї звичайної роботи, і знову перебирав у голові одну думку за другою.

Як посідали обідати, він каже до батька:

— Тату, на уходи я ще не ходив, то й не бачив, як там, і хіба знаю те, що від людей чув. А чи не можна б так зробити, щоб покинути Канів і, вийшовши на уходи, не вертатись, а таки там у степу зажити?

— І так люди роблять, сину, це не така новина, та, бач, на таке годі самому пускатися, бо ми пропали б там, мов пташенята від шуліки.

— То можна б зібрати до такого більше людей і піти цілою валкою.

— Ой, гірко воно, моя дитино, — каже мама, — покидати певну свою батьківську хату та й мандрувати в світ на непевне, — та коли не можна інакше, то що робити?

— Мамо, а хіба ж тато не виходять щороку на непевне? Хіба ж ми тут не дрижимо за його життя і здоров'я? А так завжди були б ми разом, та й що сталось би одному, те й усім нам...

— Добре ти кажеш, Тарасе, — каже весело батько, — за таку мову люблю тебе. Я поговорю з людьми таки завтра. Може, щось путнє з того вийде.

На другий день від самого ранку ходив Трохим поміж сусідів, котрі жили з уходів, і скликав до себе на пораду. Увечері зійшлась повна хата людей. Вони віталися з господарями, і кожний сідав де попало. Старші міщани сідали за столом під образами, молодші на лавах, стільцях, на постелі і на запічку, дехто стояв. Кіндрат Муха, сивий уже чоловік, коли вислухав, про що річ, каже:

— Ось ми, сусіди, зійшлися на раду над нашою бідною. Я сам через свій вік на уходи не ходжу, але посилаю моїх синів і зятя. А ця кривда, якої зазнають уходники від княжого старости, і мені дошкуляє. Тямлю добре, що наказує княжий закон, яка вить належиться старості від уходника: якраз восьма частина від усього

здобутку. А тепер беруть з нас половину, та, крім того, беруть від кожної ватаги по два бобри понад те. В давнину вить була виправдана, бо вона йшла на потребу замку. Але в тих часах була людям з замку користь, бо було де захиститися. А нині, як ми наважимося іти в далекий степ, то замок нічого нам не допоможе.

— І пан староста не підвезе його нам на возі, як татарва набіжить: нате, люди, ховайтесь, — говорив Степан Журавель.

Усі засміялись, Муха говорив далі:

— Виходить так, що чим тяжче нам на уходах, тим менше староста зі своїм замком нам допоможе, а тим більше йому треба платити.

— Та коли б усе на замок ішло, то можна б десь далі в степу другий покласти, — докинув хтось з гурту, — а то все топиться в кишнях старости та його підручних.

— Нічого нам не залишається, — каже Данило Гриб, — як збройно оборонятися від старостинського грабежу.

— Не встоїмо, — каже Муха, — прийшло б до бунту проти княжої влади, а з цього нічого б путнього не вийшло, а навпаки. Ми зі старостою будемо чубитись, а тим часом підглянуть це татари — та й наскочать і всіх нас разом застукають.

— Тож ходімо зі скаргою до самого князя, — каже Максим Дуб.

— Го-го-го! До князя дуже далеко, — каже знову Муха, — ми вже послали скарги, та нічого з цього не вийшло.

— То хіба нам покинути уходи і сидіти дома...

— Та як? А ту пшеницю, що ми восени посіяли під зиму, хіба горобцям лишити? Ні, панове, нам щось би краще придумати, — каже Журавель.

— А от послушайте, панове громадо, — каже Партика, — що мені підказав учора за обідом мій синок Тарас. Він хоч молодий і зелений, та розумець у нього не хлоп'ячий, хоч це моя дитина і хвалити не годиться

мені, а таки скажу. Він каже, щоб ми, пішовши в степ, вже не вертались, а там свою оселю заснували...

— Хай тобі, Трохиме, твій Тарас здоровий росте, — каже Журавель, — бо це недурна думка. Я чував уже, що люди так роблять, і так, здається, було б добре. А коли ми, йдучи на уходи, не боїмось татарина влітку, то тим менше нам його треба взимку боятися, бо зима нас захистить так само, як би і старо-стинський замок.

— Далєбі, що добре говорить кум Журавель, — каже Дуб, — я йду і вже більше сюди і носа не покажу, а панові старості дуля!..

— Воно не новина, і таке вже бувало, — каже Муха, — але нам треба зятимити, що за малою силою нема нам чого на таке пускатись, а треба зібрати велику валку. До того ж треба підібрати людей дебелих, відважних і нелінивих. Особливо лежнів нам не треба. Воно дотепер так бувало, що лежень на уходи не ходив. Але тепер може бути інакше. Може який дармоїд причепитись до нас, щоб жити з нашої праці...

— Певно, що так, кого-небудь скраю до валки не приймемо.

— Подумати б і про наші потреби. Там немає базарів і нічого купити. Треба своє мати.

— Та й те, що з собою заберемо, не вічне, і треба буде новим замінити.

— Нам би своїх ремісників треба.

— О, це буде найтяжче, бо ремісник знайде собі в місті роботу на прожиток.

— А я таки громади не кину, — каже коваль Кузьма Молот, — куди люди, туди і я. Який мені тут буде заробіток, як ті, що мені роботу дають, помандрують. Лише дасте мені, люди добрі, воза, щоб міх та ковадло та ще дещо перевезти, бо в мене ні коней, ні воза немає.

— Здоров будь, брате Кузьмо, — каже Журавель, поплескуючи його рукою по плечу, — що громади не лишаєшся. За свої струменти не журися, дамо і більше возів, коли буде треба.